

דינא דמלכותא דינא – הסוגיות, וכמה מדברי הראשונים היסודיים, עם קצת ביאורי האחרונים

הסוגיות

נדרים

גמרא

מתני' נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא תרומה אע"פ שאינו תרומה שהן של בית המלך אע"פ שאינן של בית המלך ...
גמ' והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא
אמר רב חנינא א"ר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה
דבי ר' ינאי אמר במוכס העומד מאליו:¹

רא"ש

והיינו טעמא דדינא דינא שארץ שלו היא ואף הדיוט שיש לו קרקע כך דינו שלא יהנה מארצו אלא מדעתו ובקצבתו.²

ר"ן

גמ' והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא. והיכי שרינן למידר הכי כדי להפטר כיון דמן הדין חייב ליתן לו את המכס:
במוכס שאין לו קצבה. וכיון שכן לאו דינא הוא אלא חמסנותא וחמסנותא דמוכס לאו דינא הוא:
במוכס העומד מאליו. שלא במצות המלך וכתבו בתוספות דדוקא במלכי עובדי כוכבים אמר דדינא דמלכותא דינא מפני
שהארץ שלו ויכול לומר להם אם לא תעשו מצותי אגרש אתכם מן הארץ אבל במלכי ישראל לא לפי שא"י כל ישראל
שותפין בה וכי אמרינן דינא דמלכותא דינא ה"מ לענין שאם קנה אחד מכס זה חייבים ליתן לו את המכס וכן נמי אם לא
קנה אותו אלא שהוא ממונה לגבות את המכס שאינו רשאי ישראל חבירו ליטבע שהן תרומה דליכא אונסא כיון דדינא
דמלכותא דינא:³

בבא בתרא

גמרא

אמר רב יהודה אמר שמואל נכסי עובד כוכבים הרי הן כמדבר כל המחזיק בהן זכה בהן מ"ט עובד כוכבים מכי מטו זווי
לידיה אסתלק ליה ישראל לא קני עד דמטי שטרא לידיה הלכך הרי הן כמדבר וכל המחזיק בהן זכה בהן
א"ל אביי לרב יוסף מי אמר שמואל הכי והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא ומלכא אמר לא ליקני ארעא אלא באיגרתא
אמר ליה אנא לא ידענא עובדא הוה בדורא דרעותא בישראל דזבן ארעא מעובד כוכבי' ואתא ישראל אחרינא רפיק בה
פורתא אתא לקמיה דרב יהודה אוקמה בידא דשני
א"ל דורא דרעותא קאמרת התם באגי מטמרי הוו דאינהו גופייהו לא הוו יהבי טסקא למלכא ומלכא אמר מאן דיהיב טסקא

1 נדרים כז--כח. - קשר.

2 פסקי הרא"ש נדרים פרק ד' סימן י"א, ועיין מה שהביא משמו בבית יוסף חו"מ סימן שס"ט, ועיין בטור השלם בהגהות והערות אות צ"ד.

3 ר"ן שם.

רשב"ם

והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא. כל מסים וארנוניות ומנהגות של משפטי מלכים שרגילים להנהיג במלכותם דינא הוא שכל בני המלכות מקבלים עליהם מרצונם חוקי המלך ומשפטיו והלכך דין גמור הוא ואין למחזיק בממון חבירו ע"פ חוק המלך הנהוג בעיר משום גזל:

בבא קמא

מתני' אין פורטין לא מתיבת המוכסין ולא מכיס של גבאין ואין נוטלין מהם צדקה אבל נוטל הוא מתוך ביתו או מן השוק: גמ' תנא אבל נותן לו דינר ונותן לו את השאר:

ומוכסין והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא

אמר רב חנינא בר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה

דבי ר' ינאי אמרי במוכס העומד מאליו

איכא דמתני לה אהא לא ילבש אדם כלאים אפי' על גבי עשרה בגדים להבריה בו את המכס מתני' דלא כר"ע דתניא אסור להבריה את המכס ר"ש אומר משום ר"ע מותר להבריה את המכס

בשלמא לענין כלאים בהא קמיפלגי דמר סבר דבר שאין מתכוין מותר ומר סבר דבר שאין מתכוין אסור אלא להבריה בו את המכס מי שרי והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא

א"ר חנינא בר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה

דבי ר' ינאי אמרי במוכס העומד מאליו

ואיכא דמתני אהא נודרין להרגין ולחרמין ולמוכסין שהיא של תרומה שהיא של בית מלך אע"פ שאינה של תרומה אע"פ שאינה של מלך ולמוכסין והאמר שמואל דינא דמלכותא דינא

א"ר חנינא בר כהנא אמר שמואל במוכס שאין לו קצבה

דבי ר' ינאי אמרי במוכס העומד מאליו⁵

גופא אמר שמואל דינא דמלכותא דינא

אמר רבא תדע דקטלי דיקלי וגשרי גישרי ועברינן עלייהו

א"ל אבבי ודלמא משום דאייאוש להו מינייהו מרייהו

אמר ליה אי לא דינא דמלכותא דינא היכי מייאשי

והא לא קא עבדי כדאמר מלכא מלכא אמר זילו וקטלו מכל באגי ואינהו אזלו וקטלו מחד באגא

שלוחא דמלכא כמלכא ולא טרח ואינהו אפסיד אנפשייהו דאיבעי להו דאינקוט מכוליה באגי ומשקל דמי⁶

4 בבא בתרא נד: - קשר.

5 בבא קמא קיג. - קשר.

6 שם קיג: - קשר.

עוד מדברי הראשונים, וקצת דברי האחרונים

רש"י

דדינא דמלכותא דינא ... על הדינין נצטוו בני נח⁷

משפטים שאינם מעניין עסקי המלך

ספר התרומות

ואני קבלתי מרבתי שקבלו מדעת הצרפתים שלא נאמר דינא דמלכותא דינא כי אם בדברים שהם עסקי המלך כגון ענייני הדרכים והמכסים והטסקאות שלו, אבל העסק שיש בינו לבינו ובין חבריו לא אמרו חכמים [בו] דינא דמלכותא דינא. ... שעיקר דינא דמלכותא לא נאמר אלא בענייני הדרכים שהן של מלך אבל עסקי ישראל עם חבריו ישראל אין לנו לדון ביניהם דיני המלכות, ואף על פי שגזר המלך גזרה מחדש או שיהא חוק שלהם אין החוקים נחקקים אלא בעסקיו בלבד, וזה אינו מעסקיו שיכופף הלוה ליתן פחות ממה שלוה, אך יש לו כח לדון שהאחד יקבל מטבע היוצא בשווי ממה שהלוהו. כך היתה סברתם. ...

ושאלתי בזה הרמב"ן ז"ל וזה אשר כתב לי,

מה ששאלת במלך ששנה המטבע ופחת ממנה הרבה וגזר על הכל שיהא זה המטבע יוצא בפריעת חוב ובכל דיני הלוואות, מתוך דבריך למדתי שאתה סומך על דעת קצת חכמי הדור שלפנינו שהיו מורים דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא בעסקי המלך לצרכו, ... ובאמת שהסברא הזאת מסורה בדינו מפי קצת רבותינו. ועם כל זה איני מודה לדבריך בעסקי המטבעות, שאין לך עסק מלכות גדול מזה, שהם בעלי המטבע והם שעושיין אותו ומוציאין אותו בארץ שלהם ואם אין פסק שלהם בעלוי המטבע מתקיים הפסידו כל הריוח שלהם וכל זכותם במטבע. [ועיין שם שהאריך להביא מחדושו הנ"ל בבבא בתרא.⁸]

דין שאינו שוה בכל המקומות ובכל האישים

רבינו אליעזר בר שמואל ממיץ

ורבינו אליעזר בר שמואל זצ"ל ממיץ כתב בפרק ארבעה נדרים אומר רבי דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא כשהמלך משוה מדותיו על כל בני מלכותו אבל אם משנה למדינה אחת לא הוי דיניה דינא, כדתנן בגיטין (נה:): לא היו סיקריקון ביהודה בהרוגי המלחמה ומפרשינן דין סיקריקון דאגב אונסיה גמר ומקנה ואי לאו משום דאניס לא קני ואף על גב שמצות המלך היתה.⁹

מהרי"ק

ורוב הדיעות מסכימות דלא אמרינן דד"ד אלא בדבר שהוא כללי לאפוקי זה הדין שאין כללי רק חק הוא מאת המלך הניתן לבעל חניות¹⁰

ואם חקק לבעל אומנות אחד כגון שחקק למלוה בריבית איזה דבר י"א דלא אמרינן בזה דינא דמלכותא דינא הואיל ואינו חקוק לכל¹¹

וגם אין לומר דהכא לא שייך למימר דינא דמלכותא כיון שהישראל פורע יותר מהגוי שהרי כתב המרדכי [כנ"ל מר' אליעזר

7 פירש"י גיטין ט: - קשר.

8 ספר התרומות שער מ"ו חלק ח' אות ה', ועיין שו"ת מהר"י נ' לב חלק ג' סימן ק"ט עמוד נו. ד"ה עוד איכא פלוגתא.

9 אור זרוע בבא קמא סימן (תמו) [תמו].

10 שו"ת מהרי"ק סוף שורש ס"ו.

11 רמ"א חו"מ שסט:ח.

בר שמואל ממיץ] ... דודאי פשיטא דשפיר מקרי משה מדותיו כיון שכל יהודי פורע בשוה דבר קצוב וגדולה מזו השיב ר"מ בתשובה וז"ל

אבל אם השר יאמר מעצמו איני חפץ ששום יהודי יגור כאן כי אם ברשות ראובן בהא ודאי מודינא לך שראובן יכול לעכב עליו מדינא דמלכותא עכ"ל ר"מ כמ"ש במרדכי הגדול בשמו.¹²

גר"א

צ"ע [על דין חוק על המלוי ברבית] ועיין [הדין של מכס שישראל פורע יותר מגוי]¹³

ר' תם ן' יחייא

שאלה מכס שהעמיד בכאן עיר פלוינא השר מיכאל אוגלי על היהודים לבדם והיהודים מבריחים את המכס ואני מוחה בידם וקצת מהלומדים משיבים שפיר שזה השר אינו מלך וגם אינו משה מדותיו לכל האומות שתחת ממשלתו ולא מיקרי דינא דמלכותא דינא:

תשובה האומרים כן הם טועים ומה שטענו שכיון שאין הדבר שוה לכל האומות לא הוי דינא אין הדבר כן כל שהדבר חק שוה לאומה מיוחדת ומשוה מדותיו לכל בני האומה נקרא דינא דמלכותא. וקצת ראייה לזה מאותם שמפרשים ההיא דמותר להבריח את המכס ללבוש כלאים כדי שלא יכירו שהוא יהודי ואלו המפרשים היכי מקשה בגמרא בפרק הגזול ובפרק [ד'] נדרים

ולהבריח את המכס מי שרי והא דינא דמלכותא כו'

אלא על כרחך שכל הדבר קצוב ושוה לכל היהודים שפיר הוי ד"ד. ואף על גב שנדחה פירוש זה מההיא דפרק בן סורר דאפילו ערקתא דמסאנא אסור לשנות הראיה במקומה עומדת שלא נדחה מטעם זה. וכן מה שטענו דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא במלך לבד גם זה טעות בידם שהרי כתב המרדכי בפרק הגזול בתרא ז"ל והוא הדין בב' הדיטות שאם קצבו שלא יהנה יהודי בארצם אלא בקצבתם שדיניהם דין עכ"ל

וכן כתב [ר' אליעזר] ממיץ. ובהדיא כתב הרשב"א ז"ל בתשובה כל שלטון ושר הממונה בעיר ומשול במקומו דינו דין והוא בעירו בכלל דינא דמלכותא והוא שעושה מחוקי מקומו כמלך עכ"ל

וגדולה מזו נראה מהראיה שהביא דקטלי דקלי וגשורי גשורי שאפילו הוא עבד מלך או פקיד הממונה תחת המלך אף על פי שאין העיר שלו ואינו שליט בקרקע מקרי דינא דמלכותא והכי אמרינן התם בהגזול שלוחא דמלכא כמלכא ושלו:¹⁴

ר' אברהם די בוטון

ועוד יש לנו מחלוקת אחר היכא דהמלך חקק הדין למדינה וכו' ולא לשאר מדינות אשר בכל מלכותו מה דינו דהרא"ש כתב בפרק ד' נדרים בשם רבינו תם [כנ"ל בשם רבינו אליעזר ממיץ] ודחה הרא"ש ראייתו¹⁵ ונראה דעת הרא"ש דפליג עליו וסבירא ליה דאפילו שיחקוק המלך על בני מדינה אחת לבד סגי וכ"כ בח"ה וז"ל

כל משפט חרוץ שתקן והנהיג המלך על כל בני מדינתו דינא ואין בו משום גזל ע"כ

משמע דדי שיגזור המלך על מדינה אחת. [ועיין שם שפלפל עוד בזה, והעלה:] מכל מקום למדנו דאיכא פלוגתא גם כן אי די שיגזור על כל בני מדינתו או שיגזור על כל מלכותו והטור ז"ל .. כתב במה דברים אמורים בדבר כללי שגזור על כל מלכותו וכו'

12 שו"ת מהרי"ק שורש קצ"ה, וכן פסק הרמ"א חו"מ ססט:ו.

13 ביאור הגר"א שם ס"ק ל"ג, ועיין שו"ת שם אריה סימן כ' אות ט' - **קשר**, דנראה שגם כן הרגיש בסתירה זו, אולם לא הבנתי דבריו.

14 שו"ת תומת ישרים סימן ט"ז - **קשר**, הובא בדברי גאונים כלל כ"ה אות ט'.

15 לא נמצא ברא"ש אצלינו, וברור שהושמט מחמת הצנזורה, וכבר העירו בזה בהערות של הטור השלם.

מרישא דלישניה משמע דאית ליה כרבינו תם שצריך שיגזור על כל מלכותו וכן הבין דבריו מהר"י קולון שהוא כדעת ב"ה אבל מסיפ' דלישניה
אבל מלך שלקח חצרו או שדה של אחד שלא מדין חק המלכות

איכא למידק איפכא דדוקא כשהוא לאדם אחד אבל לבני מדינה אחד לא הוי גזל דהוי כחק וכן משמע ממאי דכתב
והרמ"ה כתב אפילו הוא מטיל על כל בני המדינה וכו'

משמע דלעיל מיניה קאמר דבהטלה לבני המדינה סגי אף על פי שלא יטיל לכל בני המלכות. גם ברמב"ם ז"ל אין הכרח
בדבריו כל כך דאף על גב דברי שא דלישניה כתב ..
וכן מלך שהשים מס על בני העיר

דמשמע דבעיר אחת סגי אף על פי שלא יהא לכל בני מלכותו מכל מקום בסיפא דלישניה כתב
כל דין שיחקוק אותו המלך לכל

דמשמע לכל מלכותו מכל מקום אין זה הכרח דמאי דקאמר לכל הוא לאפוקי אדם אחד כדכתב
ולא יהיה לאדם אחד בפני עצמו וכו'

מכל מקום ריהוט לשון הטור משמע דבעינן שיהא הגזרה בכל מלכותו וריהוט לשון הרמב"ם משמע דדי שיהא לבני מדינתו
ורבינו ירוחם בריש נתיב ל"ב משמע דבעי שיהא בכל מלכותו דכמה פעמים הזכיר שם ענין זה ובכלם הזכיר בכל מלכותו
יע"ש:16

מהרש"ם

והנה במה שמשלמים רק ישראל הבאים לשחוט ולא העכו"ם הנה מלבד דיש לומר דגם בנידון דידן אם יבואו העכו"ם
לשחוט ישלמו גם כן

אף גם הנה בבית יוסף ורמ"א .. הביאו בשם מהרי"ק דאפילו אם צוה שהישראל יתן יותר מהעכו"ם הוי דדמ"ד והמעייין
במהרי"ק .. ימצא מפורש דגם אם רק ישראל משלמים ולא שאר אומות העולם אפילו הכי דדמ"ד. וז"ל מהרי"ק שם ...
ומבואר כמ"ש

והן אמת דברא"ש וב"י בשם ר"ת ובמרדכי בבא קמא בשם רא"ם ובתשו' מהר"ח אור זרוע סימן ק"י בשם אור זרוע מבואר
דדוקא במשוה כל בני מלכותו דד"ד אבל לא בעשה הבדל בין מדינה למדינה מכל מקום יש לומר דבמשוה כל היהודים
שבכל מדינותיו דד"ד

ומכל מקום בנידון דידן שאינו נוהג בשאר עיירות שבמדינה רק בעיר דארהויי יש לומר דהשו"ב י"ל קים לי דבכה"ג לא
אמרינן דד"ד

ומ"ש בתשו' תומת ישרים סימן ט"ז שהביא בספר דברי גאונים כלל כ"ה אין בו חדשות יותר ממ"ש במהרי"ק הנ"ל וכפי
הנראה לא ידע הרב דברי גאונים מדברי מהרי"ק והם מיירי בשר של עיר א' דהוי גם כן דד"ד אבל בנידון דידן הממונים על
הקאמינא אין העיר שלהם רק הם שלוחי הממלכה וכיון שאינו נוהג בכל המדינה יש לומר דלא אמרינן דד"ד.¹⁷

קצת מהכרעות הפוסקים

מדין

מוכס שפסקו המלך ליטול דבר קצוב ... דינא דמלכותא דינא ולא עוד אלא שהמבריה ממכס זה עובר (על לא תגזול) מפני
שהוא גזול מנת המלך בין שהיה מלך ישראל בין שהיה מלך גוי.¹⁸

16 שו"ת לחם רב שם.

17 שו"ת מהרש"ם חלק ז' סימן ל"ד - קשר.

18 שלחן ערוך חו"מ שסט:ו.

דמ"א

י"א דלא אמרינן דינא דמלכותא דינא אלא במסס ומכסס התלויים בקרקע כי המלך גוזר שלא ידורו בארצו כי אם בדרך זה אבל בשאר דברים לא

וי"ח וסבירא להו דאמרינן בכל דבר דינא דמלכותא דינא ולכן המלוה על המשכון יכול למכרו אחר שנה הואיל וכן דינא דמלכותא וכן הוא עיקר¹⁹

הנושא אשה במקום שדיני בדיני עכו"ם ומתה אשתו לא יוכל אבי אשתו או שאר יורשיה לומר כל הנושא אשה על דעת המנהג הוא נושא ונדון הדבר בדיני עכו"ם דאם מתה יורשה בעלה או כדומה לזה וליכא בזה משום דינא דמלכותא דלא אמרינן דינא דמלכותא אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה אבל לא שידונו בדיני עכו"ם דאם כן בטלו כל דיני ישראל²⁰.

וי"א דבמקום שהמנהג שהמלוה לעכו"ם לא יכול למכרו בפחות משנה דנין גם כן בישראל שהלוה לחבירו על המשכון דאזלינן בזה אחר המנהג²¹

הכרעות האחרונים

כמה פוסקים כתבו שבדבר שאינו להנאת המלך אבל הוא לטובת בני המדינה, הוא ספיקא דדינא,²² וכמה הכריעו לגמרי כדעת הרמ"א שאמרינן בזה דינא דמלכותא דינא.²³

דדמ"ד נגד דין תורה

דמ"א

וי"א דבמקום שהמנהג שהמלוה לעכו"ם לא יוכל למכרו בפחות משנה דנין כן גם בישראל שהלוה לחבירו על המשכון דאזלינן בזה אחר המנהג.²⁴

ש"ך

אך לפי ע"ד דברי הר"ב צל"ע... שהוא דבר תמוה מאד לפי עניות דעתו דכיון דעל פי דין תורה יכול למכרו לאחר ל' יום היאך נלמוד מדיני עכו"ם לבטל דין תורה חס ושלום לא תהא כזאת בישראל

ולא מבעיא לאותן הפוסקים שסוברים דלא אמרינן דינא דמלכותא רק בדברים שהם להנאת המלך ולא בין איש לחברו ... אלא אפילו לשאר פוסקים דסוברים דאמרינן דינא דמלכותא בכל דבר היינו דוקא מה שאינו נגד דין תורתנו אלא שאינו מפורש אצלינו אבל לדון בדיני העכו"ם בכל דבר נגד תורתנו חלילה ודאי לא יעשה כן בישראל ...

אמת שהרב כתב לקמן ... ומשמע לכאורה מדבריו דבמה שהוא לתקנת בני המדינה אמרינן ביה דד"ד ולפי זה היה אפשר ליישב דבריו כאן קצת דזהו שאינו יכול למכור המשכון בפחות משנה הוא לתקנת בני המדינה.

אבל לפע"ד גם דבריו דלקמן .. צ"ע ואנה מצא דבר זה דמה שהוא לתקנת בני המדינה אמרינן דד"ד אפילו נגד דין תורה ... ועוד דמי מפס אם כן בכל דיניהם נימא שהוא לתקנת בני המדינה ...

ואם באנו ליישב דברי הר"ב דלקמן .. צריך לומר דהכי קאמר דלא אמרינן דד"ד אלא בדבר שיש בו הנאה למלך או שהוא לתקנת בני המדינה מה שאין הדין מפורש אצלינו אבל לא שידונו בדיני עכו"ם נגד תורתנו כו' ... אבל דברי הר"ב כאן

19 רמ"א חו"מ שסט:ח.

20 שם סוף הסימן (סעיף י"א).

21 שם עג"ד.

22 עיין שו"ת אמרי יושר ב:קנב:ב, שו"ת מהרש"ם א:קכה. ואולם בשו"ת אמרי יושר סימן קמ"ז ד"ה והנה כתב ד"סוגין דעלמא כהש"ך דלא אמרינן דד"מ דינא רק בקרקעות ומסים ומטבעות".

23 עיין שו"ת דובב מישרים (ירושלים תשמ"ג) חלק א' סימן ע"ו ד"ה גם.

24 הגהת רמ"א חו"מ סימן ע"ג סעיף י"ד.

חזון איש

אבל כשתחלת הנידון בין ישראל לחברו אין כאן דינא דמלכותא ודיינינן להו בדיני ישראל, וזה דעת כל הפוסקים ... והיינו טעמא דאנו דנין לעולם בין ישראל לחברו בדיני ישראל ואין משגיחין בדיניהם.

ולפיכך יש לתמוה על הכתוב במרדכי ... דדן במי שמכר את המשכון סוף שנה מדינא דמלכותא ... ותימה מה נשתנה דין זה מכל דיני התורה שבין ישראל לחברו ...

אחר כך ראיתי בש"ך ... ולשון הש"ך קשה לכיון שאין חילוק בין דין מפורש לאינו מפורש ואין כלל דין שאינו מפורש שהכל מפורש בתורה ...²⁶

תומים

דהרמ"א דייק מדברי ר"י בר פרץ דסבירא ליה דאין רשות בידו למכור המשכון לעולם, מכל מקום סבירא ליה הואיל ויסד המלך כן במשכנות גוים, אף ישראל צריך לעשות כן, דמאן דמלוה אדעתא דמנהגא מלוה, והו"ל כהתנה דלאחר שנה יהיה מורשה למוכרה, נשמע לדידן דקיימא לן דיכול למכרו אחר ל' יום, דאם יסד המלך מנהג אצל גוים דימתין שנה, דאמרינן אדעתא דמנהגא הלוה ואין יכול לתובעו קודם לכן, דהוי כאילו התנה וקבע זמן לשנה, דהוא במכל שכן, דאם אמרו כן להוציא מיד הלוה, מכל שכן להחזיק ביד הלוה המוחזק ואתי שפיר:²⁷

חת"ם סופר

נעייל להאי דינא דלא מיבעיא דהתיקון שתיקנו שרי הקומידאט שאיננו נגד דין תורה אלא כתורה עשו ואלו באו לפנינו היינו גם כן מתקנים כן הא דלא יתרבו הסרסורים יותר ממה שראוי לפי העיר והמסחר כדי שיכולים להתפרנס ולא יפסקו חיותא זה לזה וכן הוא בכל מדינות מלכותו שיש מספר ומפקד לכל מיני אומני' כמה יהי' בעיר מאותו אומנות ולא יפסידו זה על זה ומכל שכן בסרסרי' שתקנה הוא בכל העיירות גדולות שהם מושבעים מהמלכות ושזולתם אסורים לסרסר ושיש להם מספר ידוע.

ומצינו כיוצא בזה בפרק קמא דבבא בתרא בהני טבחי ובשו"ע חו"מ ס"י רל"א והוא הדין כל תקנות שתיקנו ביניהם דלא למיפסק חיותא ...²⁸

ר' מאיר אריק

עיין להלן.

מהרש"ג

עיין להלן.

ר' יצחק שמלקס

אמנם מצד דינא דמלכותא אסור במדינתנו להדפיס וכת"ה שאל אם נאמר בכגון דא דינא דמלכותא דינא הואיל שסותר לדין תורה.

הנה בהלכות אבדה סימן רנ"ט מבואר דמציל מזוטו של ים צריך להחזיר מצד דינא דמלכותא. ובסימן שנ"ו מבואר דצריך להחזיר מכח דינא דמלכותא דהכי נהיגי וכתב הש"ך דמצד המנהג חייב להחזיר. ולפי זה יש לומר בזה שכבר נהגו שלא להדפיס מיראת המלכות חייב להחזיק בדינא דמלכותא

25 ש"ך שם ס"ק ל"ט.

26 חזון איש חו"מ ליקוטים סימן ט"ז אות א'.

27 תומים שם סוף סעיף קטן ט"ו.

28 שו"ת חת"ם סופר שם.

בשגם שיש לומר דדוקא מה שהוא נגד דין תורה להפסיד ממון על ידו הדין תורה בתוקף אבל בדבר שדינא דמלכותא הוא להפסיד מניעת הריוח דלא מיקרי היוק ההכרח מצד דין תורה לקיים דינא דמלכותא מהאי טעמא דאבדה צריך להחזיר.

וכל שכן בדין זה שכבר כתבתי שהגאון מלכותא כתב שכן הוא על פי דין תורה על כן צריך להחזיק בדינא דמלכותא.

ועיין חת"ם סופר .. מבואר גם כן דכל שהיא תקנה לטובת בעלי אומנים מחויבים להחזיק בדינא דמלכותא וכל שכן הכא שהוא תקנה לטובת המחברים.

והנה יעיין כת"ה בהקדמה לחת"ם סופר יו"ד שזקנו הגאון הצדיק לא רצה להדפיס ומכל שכן להרויח ממון ליטול חיים מן העולם חס ושלום. וכתב שספריו הפקר כל מי שרוצה להעתיקם יבא ויעתיקם אך מי כמוהו צדיק נשגב והיה פרנסתו בריוח בעו"ה כהיום הזה בני תלמידי חכמים עניים מרודים וההכרח יאלץ להתפרנס מזה

מכל מקום להלכה לולא דינא דמלכותא לא היה צריך ליטול רשות מספר הנדפס כבר. אך אין נפקא מינה במדינתנו דינא דמלכותא:²⁹

מהר"ם בריסק

והנה לכאורה מדברי הרשב"א והרמב"ן ז"ל הנ"ל נראה דבענינים כאלו אמרינן דד"ד אפילו אם הוא נגד דין תורה דהא שטר מתנה של ערכאות אינו רק חספא בעלמא ומן התורה לא קנה המקבל וכל מי שרוצה לזכות בה יכול לזכות ועם כל זה פסקינן דעל ידי שטר דערכאות הרי הוא של המקבל אם כן שמעינן דד"ד אפילו אם הוא נגד דין תורה, אם לא שהוא ענין אשר אין בכחם של המלכים לתקן כגון להכשיר קרוב או פסול או ענין ירושת הבעל וכדומה,

אמנם לא כן דעת הש"ך ...

אבל בשו"ת הרשב"א המיוחסת להרמב"ן ז"ל סוף סימן כ"ב כתב בזה"ל

דכל שיש טעם במה שהמלך מצוה ומנהיג דבר לתיקון הנהגת המדינה יכול הוא לומר ממון שהוא ראוי להיות לזה מן הדין יהיה לחבירו ולא אמרינן חסונותא הוא ולא דינא אלא כשנוטל בלא טענת דינא דמלכותא וכו' ויש כח להפקיע ממון בכי הא דתיקוני מדינה הם וכו'

הרי להדיא דסובר דאפילו נגד דין תורה יש בכחם להפקיע ממון, [ועיין שם שפלפל עוד בזה]³⁰

כ"מ דרך קשתו על מה שהבאתי מסמרות נטועות משו"ת הרשב"א דלתקנת המדינה דד"ד אפילו אם הוא נגד דין תורה והקשה משו"ת חת"ם סופר סימן מ"ד שכתב להדיא דד"ד לא נאמר אלא כשאינו מתנגד למה שכתבה התורה בהדיא אבל כשמתנגד למה שכתבה התורה בהדיא אין שומעין להם, עכתו"ד,

כנראה שכ"ת אפס קצהו ראה בחת"ם סופר הנ"ל ולא כלו שהרי הוא פסק שם ששמעון ולוי מחויבים ליתן משכר סרסור שלהם לראובן כיון דמדינא דמלכותא מגיע זה לראובן יען שהוא תקנה טובה, הרי דהחת"ם סופר פסק דיש כח לדינא דמלכותא להוציא ממון משמעון לראובן ואינו יכול פטור את עצמו בטענת קים לי כהני פוסקים דלא אמרינן דד"ד אלא במנת המלך, מכל שכן בנידון דידן שהוא להחזיק המעות ביד הלוח דודאי אמרינן דד"ד כיון שהוא לתקנת המדינה,

וחוץ מזה הלא ציינתי בסוף התשובה לעיין בערך ש"י חו"מ סימן ע"ג סעיף י"ד שפסק הלכה למעשה כהרמ"א ז"ל דלתקנת המדינה אמרינן דד"ד אפילו היכא שהיא נגד דין תורה, ועל הגאון הנ"ל שהיה פוסק אחרון שבזמננו יש לסמוך אפילו שלא בשעת הדחק והוא ז"ל ראה את כל מה שראה כ"מ,³¹

29 שו"ת בית יצחק יו"ד (ב) סימן ע"ה אות ה' - קשר.

30 שו"ת מהר"ם בריסק חלק א' סימן פ"ה עמוד פד: - קשר.

31 שם סימן ק"ח אות ב' - קשר.

חוק הגנת הדייר

ר' מאיר אריק

ועל דבר שאלתו בדיני ממונות האיך לדון בזמנינו במי שהשכיר דירתו על זמן ידוע ובכלות הזמן רוצה המשכיר להוציאו ועל פי דד"מ אין המשכיר יוכל להוציאו, ובאמת ענין תקנה זו נעשה לתקנת בני המדינה אך מדברי הש"ך בסימן ע"ג נראה דגם זה אינו מועיל רק במסים אבל לא בשאר דבר אף בקרקע והדבר תלוי בפלוגתת הראשונים ... אך להלכה למעשה ... בנידון דידן הדבר בקרקע ולתקנת בני המדינה כולה דלדעת רוב הפוסקים דד"מ ואפשר גם הש"ך מודה בקרקע כיון דהקרקעות שלהם אף שאינו נוגע למסים לכן לענ"ד אין להוציא מיד השוכר וכ"ת הביא דברי החת"ס .. שהעלה דבכה"ג דאשכחן בש"ס תקנות שלא יפסקו לחיותם של הסוחרים בזה אמרינן לכולי עלמא דד"מ דינא כעין תקנה יעו"ש והכי נמי בנידון דידן שידוע שהתקנה גדולה מאוד בזמנינו שלא יהיה בני אדם מושלכים בחוצות. וכיוצא בו מצאנו שחשו חז"ל ועשו תקנה להודיע מקודם להשוכר כפי הענין כמבואר סימן שי"ב על כן בזמנינו שגם ההודעה לא יועיל מחמת גודל הדחק בדירות שפיר דד"מ דינא לענין שלא יוכל המשכיר להוציאו. אך יש לדון דכיון דהדירות נתייקרו על כל פנים יוכל המשכיר להעלות בדמים כפי מה שהוקרו עתה הדירות כמו בסימן שי"ב הנ"ל לענין זמן ההודעה, ונהי דמדד"מ גם לענין זה עשו תקנה, מכל מקום כיון שחז"ל לא חשו בכה"ג יש לומר שלא משגיחין בדד"מ. ...

על כן לענ"ד מכל הטעמים הנ"ל אין לשנות בזה מכפי דד"מ אשר הוא לטובת המדינה:³²
ובספר ערך ש"י דעתו ... ובעניוטי לא ראיתי ולא שמעתי כלל לנהוג בכזה על פי דד"מ:³³

ר' דוב בעריש וויידענפעלד

אך באמת, כיון שרוב הפוסקים הכריעו בדבר שנוגע לטובת הכלל לכולי עלמא אמרינן דדמ"ה, על כן קשה לדון ולומר קים לי כדעת יחידאה ועיין בשו"ת חת"ס סימן מ"ד ויראה דפשיטא ליה דבכה"ג אמרינן לכולי עלמא דדמ"ה.³⁴

ר' עבדיה הדאיה

בנוגע לשאלה השניה, אם בית דין זה נחשב כערכאות, לפע"ד אין זה בגדר ערכאות כלל, שזה שאסור לדון בערכאות, הוא מפני שחקתייהם הם נגד התורה, וכאן אין ענין של חקים זרים, אלא חקים שהממשלה חוקקת לטובת תושבי המדינה כמו כל מדינה ומדינה [ועיין שם שביאר ענין רשות המנהיגים לתקן תקנות לטובת תושבי העיר], והנה פשוט דחברי הכנסת במדינת ישראל, שנבחרו מכל המדינה, לא גריעי מז' טובי העיר, דיכולים לתקן תקנות גדולות, גם במקום שיש רווחא להאי ופסידא להאי למיגדר מילתא, וחק הדירות ודאי דאינו גרוע מבחינת מיגדר מילתא, לטובת בני העיר מחוסרי דירות, ובפרט בזמן עלייה המוגברת, דרוב ככל מחוסרי דירות, ואם לא יתקנו תקנה כזו, לטובת היישוב אז רבים היו צריכים לישאר ברחוב מחוסר הדירות, ויוקר שכרם, שאין כל אחד ואחד יש לו היכולת לשכור דירה בסכום כ"כ, ולכן מצאו לנכון לתקן תקנה כזו לטובת הכלל, כפי שכן עשו גם במדינות אחרות ואין זה בבחינת חקי הגויים חס ושלום.³⁵

ר' דוד מנחם מאניש נאכד

ונראה דהרב מטרנא ז"ל [היינו האמרי יושר] היה כותב זאת [לחייב את המשכיר לנהוג על פי החוק] בשעת המלחמה דאז היה באמת עת לחץ ודוחק גדול. והוצרך להפך בזכותם של השוכרים. אבל עכשיו השכל גוזר להיפך שזה עוול גדול כנגד בעלי בתים שמתקיים בהם שורך טבוח וכו' וזרים שולטים ברכושם ואין להם מושיע. וגם להשוכרים אין זה תקנה רק להשוכרים הישנים אבל הרי בכל יום מתרבים אנשים חדשים שצריכים לשכור דירות. ולהם התקנה הוא קלקלה שעל ידי זה מתייקרים הדירות ביותר ואין למצוא דירה מה שלא היתה זאת קודם המלחמה. ובפרט שידוע לנו שעיקר החזקת החוק הזה הוא בא על ידי איזו נבחרים חפשיים שיש בהם דיעות ושיטות הקאמוניסטען וסאציאליסטען. ללחץ את העשירים ולקחת ממונם שכל אלו השיטות הם נגד דעת תורה. וחלילה לומר בזה שזה יהיה דין גמור עפידתה"ק. ואף שכבר נהגו כן אין זה מנהג וותיקים. רק משום שאין יד בית דין תקיפה. וגם האנשים היראים רגילים עד היום להתפשר שלא להעמיד הכל על

32 שו"ת אמרי יושר חלק ב' סימן קנ"ב אות ב'.

33 שם סימן קמ"ז בא"ד הנה.

34 שו"ת דובב מישרים (ירושלים תשמ"ג) חלק א' סימן ע"ו ד"ה גם.

35 שו"ת ישכיל עבדי חלק ו' חו"מ סימן ח' אות ב'.

החוק. לכן אינני זו מדעתי בזה.³⁶

ר' יהושע פינחס באמבאך

כבר כ"ל הש"ך בכמה מקומות דלא מהני דינא דמלכותא נגד דין תורה רק בעניני מסים וכדומה וכבר כתב התומים גם כן באורך בסימן ס"ח ובסימן ע"ג דליכא למימר כלל לילך בתר דינא דמלכותא דאם לא כן נצטרך לעזוב דת תורה חשן המשפט וללמוד לעולם דיני וחוקי דא"ה כדי לידע לפסוק הדין תורה ודבר זה ישתקע ולא יאמר ואם כן חס ושלום לומר דעל ידי החוק בעניני שכירות ישונה דין תורה הקדושה, אחר שכלה זמן שכירותו ודאי אין לו רשות לגזול את המשכיר ואף דקרקע אינה נגזלת מכל מקום איסור גזל יש ואף שנהגו בזה לעשות קינדיגונג בדיניהם הרי לא נהגו רק גבי משכיר שנעשה דבר לזכותו בדיניהם ולא שהשוכר יעכב דבר שאינו שלו על פי דין תורה הקדושה על ידי דיניהם...³⁷ תוכן שאלתו נידון הדירות שבעלי בתים רוצים להוציא את השוכרים מדירתם בעת כי יעבור זמן השכירות ואולם כעת בזמן המלחמה נעשה חק מלכות שאין רשות להבעלי בתים להוציאם בעל כרחם והדבר נעשה לתיקון המדינה יען על ידי השערוריה אין בונים בתים חדשים, ולא זה בלבד רק אף לתבוע הוספה על השכירות מכפי שהיה מקודם אין להם רשות כן הוא חוק ומשפט המלכות. ועתה נפשו בשאלתו יען על פי התורה כל בעל בית יש לו הכח להיות שורר בביתו ברצותו משכיר וברצותו אינו משכיר. אם כן מה לו לחוקים האלה בתקנותיהם והדין עם המשכיר או דנימא כיון דדינא דמלכותא דינא על כן יד השוכר על העליונה. עכ"ד שאלתו.

תשובה. האמת אגיד כי אאמו"ר רשכבה"ג זצ"ל הכ"מ ... נתן הצדק עם המשכיר ... אולם שמוע שמעתי מאחי הרב הגדול שליט"א שאאמו"ר זלה"ה חזר מזה ואמר לו מילתא בטעמא כי דברי הש"ך לא נאמרו רק בדורות הראשונים שכל נימוסי המלכות נחתכו ונקבעו רק על ידי המלך ויועציו מה שאין כן בדורות הללו שכל מדינה יש לה בית הנבחרים מכל המדינה (פארלאמענט) וכל החוקים נחתכים על פי הנבחרים האלה מעתה כל מה שעושים ומתקנים לטובת המדינה הוזה כקבלו עליהם כל החוקים יען שכל אנשי המדינה בוחרים צירים לבית הנבחרים ושולחים אותם לתקן להם תקנות טובות ומועילות אשר על כן בדברים שבממון אף שהוא היפך מדין תורה יש להם הכח והעזו לתקן תיקון המדינה וכל מה שעשו הנבחרים נחשב כמו שעשו הקהל בעצמם תקנה דשלוחו של אדם כמותו. וכמו כן מצינו בחו"מ סימן ל"ה סעיף י"ד ברמ"א שם דאף דאשה פסולה לעדות כל זה רק מדינא אבל תקנת קדמונים דבמקום שאין אנשים מצויים גם אשה כשרה לעדות עיי"ש. ומעתה אף שעל פי דין תורה הקדושה הדין עם המשכיר עם כל זה בדורנו מכח דמ"ד הדין עם השוכר. ואשר על כן אם בא לידי דין תורה כזה רואה אני שיתפשו הצדדים כי עוד רפוי הדבר בידי עם מי הצדק.³⁸

מהרש"ג

בדבר שאלתו אי אמרינן דינא דמלכותא דינא במה שהמלכות גזר לצורך תיקון השוכרים במדינה, הן אמת דלהשוכרים הוא טובה ותיקון אבל לבעל הבית המשכיר הוא קלקול וחסרון, שאדם אחר משתמש בשלו בעל כרחו, ומאי חזית דאזלת בתר השוכרים לקרותו תיקון, זיל בתר המשכירים דהבית והחנות היא שלהם והוי קלקול, ואם כן אפילו להרמ"א בחו"מ סימן ס"ט סעיף ח' והחולקים על הש"ך סימן ע"ג ס"ק ל"ט מודים דלא אמרינן ככהאי גוונא דינא דמלכותא דינא כיון דלא נוכל לומר על זה שהוא לטובת בני המדינה. ...

ונראה לי דלצורך תיקון המדינה לא הוי אלא כמו הך דינא דסימן רנ"ט בחו"מ להחזיר אבידה לאחר יאוש או אבידה דשטפה נהר וכן בהך דינא דסימן שנ"ו בגניבה וגזילה לאחר יאוש ושינוי רשות דכלל הני אין להמוצא וכן להקונה שום הפסד מכיסו ואנן אמרינן דמתחילה לא נעשה הפקר על ידי דינא דמלכותא ואפילו אם נעשה הפקר מכל מקום אסור לו להמוצא אותה לזכות בה בשביל עצמה אלא על ידי דינא דמלכותא מחוייב לזכות בה בשביל הבעלים וזה הוי שפיר תיקון המדינה וגם לו ליכא הפסד וחסרון כיון דגם מתחילה לא היה שלו.³⁹

ר' יוסף אליהו הענקין

בזמן ובמקום שאין לישראל בתי דינים קבועים וטובי העיר, והממשלה חוקקת חקים לטובת העם, בדברים שבממון, שתלויים במנהגי המדינה, הכל חייבים לנהוג בדיני הממשלה, וכשיבא הדבר לדייני ישראל דיינין בדיני הממשלה, וכחם ככח מנהגי המדינה בישראל, וכפרט במדינה קונסטיטוציונאלית שהחקים נעשים על ידי נבחרים העם והיהודים בתוכם. ... מה שנוגע לתקנת אנשי המדינה אין חלוק בין אם היא תקנה זמנית או תמידית וכל תקנה אינה קבועה תמיד אלא לפי

36 שו"ת חבצלת השרון חלק שני חו"מ סימן ח' ד"ה ונראה דהרב מטארנא ז"ל, הובא בקיצור בפתחי חושן גניבה פרק א' הערה ד' ד"ה ומכל מקום לא אמרו, עמוד י"ב ע"ב.

37 שו"ת אהל יהושע (ברוקלין תשל"ח) חלק ב' סימן י' - קשר.

38 אהל יהושע שם סימן י"א - קשר.

39 שו"ת מהרש"ג (ירושלים תשמ"ד) חלק ג' סימן כ"ה.

הצורך. וכן אין חלוק בין אם היא תקנה לכל אנשי המדינה או לחלק הכושל והדל שבה, ואדרבא, תקנה לצורך עניים כחה יותר יפה.

אנחנו יושבי ארצות הברית דאמריקא, שחקיה נעשים על ידי הנבחרים מכל האזרחים אחר המשא ומתן שביניהם שלצדק ומשפט נעשים ואנו בינינו לבין עצמנו אין לנו קהלות מסודרות עם טובי העיר וחבר עיר, הרי החקים שלהם הם דינא דמלכותא דינא, ואף שלפעמים אין זה על פי השלחן ערוך, אם הם בדינים שתלויים במנהג חוקי המדינה, הם הם המנהג. וכשבא הדבר אצל דייני ישראל צריכים לפסוק על פי חוקיהם חוץ מדיני ירושות שאינם תלויים במנהג, לא מהני דינא דמלכותא ...

חוק הדירות של הממשלה הוא ישר, מתוקן ומקובל בפרט בערים הגדולות, כי הוא מכוון נגד מפיקעי שערים ופושטי עורות עניים. ואף שלפעמים נראה כעול נגד בעלי בתים שאינם עשירים, הנה כן דרך החוק שלפעמים נפגע ביושר ואזלינן בתר רובא. ומה שהחק מפלה בין דירות עניים לבתי לוקסוס אינו מגרע כח החק אלא מעדיפו ומטהו אל צד היושר, וכן מה שהחק משתנה מזמן לזמן; ובכל זה כשבא אצל דייני ישראל בדינים הקבועים של הממשלה דיינינן להו, אלא כשמתרצים לדון בפשר דנין הכל לפי הענין. ...

מה שכתבתי שצריך ללכת אחר דינא דמלכותא – מפורש כתבתי שהוא בדברים התלויים במנהג. והם בדברים הנמסרים אל המשטרה בלי לפנות לערכאות, ובשאר דברים צריך בית דין ישראל לברר על פי הפוסקים אם שייך בזה דינא דמלכותא ... כבר כתבתי שרק בדבר התלוי במנהג, ומסורים למשטרה בלי לפנות להשופט, בזה אזלינן בתרייהו. חק הדירות הוא מקובל ומסור למשטרה, ואם הגאון בעל אבני חפץ חלק בין שעת מלחמה לשאר זמנים הוא במקומות היהודים שהיו דנים בדינים שלהם והיה להם רשות בדעת תורה אם להנהיג דיני הממשלה בשכירות או לא, אבל בכאן אין כאן בתי דינים ורבני הקהילות דכאן אינם בעד דיני ממונות, בכה"ג נראה דמודה הגאון הנ"ל.⁴⁰

ערך ש"י

ואם דד"מ באותו עיר גם בהשכיר לזמן קצוב וגם זמן הודעה אינו כדת ישראל וגם אפילו נתייקרו הבתים לפי מה שכתב תומים .. הכי נמי אזלינן בתר דד"מ דמתחלה סתמא השכיר אדעת כן⁴¹

ר' שלמה שמשון קרליץ

הנה על דבר בעיות אלו דברתי עם מרן דודי החזון איש זצ"ל, והשיב לי ... והנה עד עכשיו דברנו כשהשוכר נכנס לפני שנקבע החוק להגנת הדייר, ובלי דמי מפתח, אמנם כשאחד שכר דירה ושלם דמי מפתח, ואחר כך תובע בעל הבית שיצא מהדירה כשנגמר זמן השכירות אחרי שיצא החוק, שלכאורה החוק הוא נגד דין התורה – להפיק רכוש של אחרים ושיכריחו את המשכיר להשאיר את השוכר בדירתו בנגוד לרצונו – ואין כאן דינא דמלכותא, מכל מקום דעת הגאון חזון איש מאחר ששכר הדירה כשיש חוק כזה, אם כן על דעת זה שכר, דמאחר שיכול להכריח לפי החוק היה צריך המשכיר לחשוש, וע"כ השכיר על דעת זה כפי החוק על כל זכויותיו ועל כל חובותיו, מדלא התנה שהשכירות תלוי בדעתו הבלעדי, אשר לפי זה אין יכול המשכיר להוציא את השוכר למרות שהשכיר לו לזמן מסויים אבל לא דבר בשעת ההשכרה שזה בלי הגנת הדייר, ולפי זה לא יכול לדרוש ממנו דמי שכירות גבוהים לאחר זמן השכירות, אלא אם כן מה שהחוק מרשה לגבות דמי שכירות, מאחר שכן הי' השכירות על דעת זה, ובאופן זה אף שלא אמר לו המשכיר בזמן שנגמר השכירות הראשונה, שרוצה מכאן ולהבא דמי שכירות גבוהים ממה ששלם עד עכשיו, ואף שעבר כמה חדשים שלא דבר עמו כלום, אלא הוא צריך לשלם כפי מה שנקבע בחוק מאחר שעל דעת זה השכיר לו.⁴²

ר' משה פיינשטיין

הנה מה שהאריך כתר"ה בענין דינא דמלכותא קשה לכתוב בענינים אלו משני טעמים חדא מטעם שכתב בשו"ת השיב משה שהביא כתר"ה שיש מבוכה רבה בין הפוסקים וסתירות רבות וצריך לזה עיון וזמן רב אולי יעזור ד' להבין לאסוקי להלכה וכל שכן לקטני ערך כמוני. ועוד מטעם שבל יתראה חס ושלום שאנו מקטינים כבוד המלוכה דמדינתנו בפה אשר אנחנו מחוייבים להכיר להם טובה על החסד שעושינו עמנו ועם כל אחבנ"י שבמדינה הזאת ואנחנו מברכים אותם ומתפללים להשי"ת בכל עת ושעה לשלום המדינה ונשיאיה ושריה כאשר נצטוינו. ולכן אין רצוני לכתוב ולדון בזה. וגם אין להוסיף על דברי כתר"ה כי שפיר כתב בעצם הענין. אבל לע"ד בעובדא זו דעשו מדינא דמלכותא שהמשכיר אינו יכול להוציא את השוכר אף אחר שכלתה זמנו כל זמן שרוצה

40 כתבי הגר"א הענין, כרך שני, תשובות איברא סימן צו עמודים קעד-קעז.

41 ערך ש"י חו"מ סימן שי"ב סעיף ה'.

42 שו"ת עטרת שלמה (בני ברק – תשנ"ז) אה"ע וח"מ סימן פ"ח אות ה' עמוד שפ.

לדור שם. אין הנידון כאן מצד דינא דמלכותא אלא לאלו ששכרו קודם שנעשה הדין שאז היתה השכירות בסתם רק להזמן שהתנו והיה רשאי המשכיר להוציאו והיינו צריכין לדון אם יש בזה דין דינא דמלכותא דינא. אבל לאלו ששכרו אחר שכבר נעשה הדין מהמלכות ולא התנו בפירוש שכשיבא הזמן יהיה מחוייב לצאת אלא סתם הוי כהתנו שאדעתא דדין המלכות השכיר לו והשטר שעשו על שתי שנים הוא רק שלא יוכל השוכר לצאת קודם השתי שנים משום שעל השוכר לא עשו המלכות שום דין והוצרך המשכיר לעשות שטר שלא יוכל לצאת. וכן הוא שלא יוכל המשכיר לרבות בדמיה אף כשיתנו המלכות רשות להוסיף, וכן שלא יוכל המשכיר להוציאו קודם שתי שנים אף אם המלכות תבטל את דינה. אבל באם יהיה עוד קיים דין המלכות הוי השכירות כהתנו שיהיה הזמן כפי דין המלכות שכל זמן שירצה השוכר לדור שם ידור. ואם כן הוא גם מדין התורה ממילא כבתוך הזמן.

והגע בעצמך דהא ברור ופשוט שכל אלו הדינים התלווין במנהג המדינה כגון בבא מציעא דף פ"ג מקום שנהגו שלא להשכים ושלא להעריב אינו ראשי לכופן ומקום שנהגו לזון יזון לספק במתיקה יספק וכגון בדף ק"ג במקבל שדה מחברו מקום שנהגו לקצור יקצור לעקור יעקור לחרוש אחריו יחרוש וכדומה אין צריך שיעשה המנהג על פי חכמי התורה וגם אף לא על פי יהודים דוקא דאף שהנהיגו זה הנכרים כגון שהם רוב תושבי העיר נמי הוא מדין התורה בסתמא כפי המנהג דאדעתא דמנהג העיר נחשב כהתנו בסתמא. וכן הוא בעניני מכירה מה הוא בכלל המכר שאף שאיכא דינים קבועים בפרקי המכירה בבבא בתרא מה הוא בכלל המכירה מפורש ברמב"ם סוף פרק כ"ו ממכירה ובשו"ע חו"מ סימן רי"ח סעיף י"ט דהוא רק במקום שאין מנהג אבל במקום שיש מנהג הולכין אחר המנהג והטעם שבסתמא הוא כהתנו שהוא כהמנהג ולכן אין חלוק מי הם שהנהיגו דאף אם הנכרים שהם רוב תושבי העיר הנהיגו, נידון בדין התורה בסתמא כהמנהג. ...

ולכן ודאי לא גרע דין המלכות ממנהג שבסתמא הוא כהתנו אדעתא דדין המלכות וכל שכן שכן נוהגין כדין המדינה ונמצא שגם המנהג כן נחשב זה ממילא כבתוך הזמן. ובתוך הזמן הא אין יכול המשכיר להוציאו אף בנפל הבית של המשכיר שצריך לעצמו כדאיפסק בסימן שי"ב סעיף י"א וכדעת רוב הפוסקים דלא כתוספות בבא צמיעא דף ק"ב. אף שמעתי שמדין המלכות שאם צריך המשכיר לעצמו יכול להוציאו וממילא יהיה זה גם מדין התורה דהוי כהתנו כן וצריך לחקור אצל יודעי דיניהם שהוא אדם כשר כי על השופט אין לסמוך שאין להם חזקת כשרות ואפשר שיעות בשוגג או במזיד.⁴³ עובדא אתא לידי שראובן שהוא הבעלים של הדירה ששמעון שכר אותה ממי שמכרה לראובן טען על שמעון בזה שאינו רוצה לשלם שכירות בעד דירתו רק כפי חוק המלכות בעיר זו

אחרי ששמעתי כל טענות שני הצדדים וסמכו עלי ברצון נפשם בטוב לציית מה שיצא ממני על פי דין התורה יצא מאתי שעצם הדין הוא בסתמא כפי שהונהג בחוק המלכות בעיר זו בין לענין סך השכירות בין לענין הזמן ולכן אין חיוב השכירות רק כהסך שצריך לשלם מחוק המלכות.⁴⁴

43 שו"ת אגרות משה (נוא יארק - תשכ"ד) חו"מ חלק א' סימן ע"ב.

44 שם (בני ברק תשמ"ה) חו"מ חלק ב' סימן נ"ה.